

УДК 730(477.83-25) «18/19»

Костко Я. С.

Львівська національна академія мистецтв

ТИПОЛОГІЯ СКУЛЬПТУРНОГО МОТИВУ АТЛАНТА В АРХІТЕКТУРІ ЛЬВОВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Костко Я. С. Типологія скульптурного мотиву атланта в архітектурі Львова другої половини ХІХ — початку ХХ століття. У статті розглядається різновид скульптурного мотиву атланта на фасадах будівель Львова досліджуваного періоду. Проводиться огляд стильових тенденцій в архітектурі та відзначається вплив європейської школи на формування стилів львівської архітектури. Аналізується стан опрацьованості проблеми скульптурного декору в архітектурі Львова в цілому. Також аналізується специфіка компоновання атлантів на фасадах будівель та їхні композиційні особливості. Проводиться розмежування між атлантом та півфігурним атлантом. Пропонуються джерела для інспірацій при створенні скульптурного декору. Аналізуються твори таких львівських скульпторів як П. Війтович, С. Пліхал, Л. Марконі, З. Курчинський, Б. Солтис та ін. Також згадуються такі львівські архітектори, як Ю. Захарієвич, Ю. Гохбергер, З. Горголевський, А. Захаревич, І. Левинський, Т. Обмінський, В. Садловський. Вказуються однакові композиції з атлантами на фасадах різних будівель.

Ключові слова: скульптура, атлант, оздоблення, елемент, історизм, сецесія.

Костко Я. С. Типология скульптурного мотива атланта в архитектуре Львова второй половины ХІХ — начала ХХ века. В статье рассматривается разновидность скульптурного мотива атланта на фасадах зданий Львова исследуемого периода. Проводится обзор стилевых тенденций в архитектуре и отмечается влияние европейской школы, на формирование стилей львовской архитектуры. Анализируется степень изученности проблемы скульптурного декора в архитектуре Львова в целом. Также анализируется специфика компоновки атлантов на фасадах зданий и их композиционные особенности. Проводится разграничение между атлантом и полуфигурным атлантом. Предлагаются источники для инспирации при создании скульптур. Анализируются произведения таких львовских скульпторов, как П. Вийтович, С. Плихал, Л. Марконі, З. Курчинский, Б. Солтис и др. Также упоминаются такие львовские архитекторы,

как Ю. Захаревич, Ю. Гохбергер, З. Горголевский, А. Захаревич, И. Левинский, Т. Обминский, В. Садловский. Указываются одинаковые композиции с атлантами на фасадах разных зданий.

Ключевые слова: скульптура, атлант, отделка, элемент, историзм, сецессия.

Kostko Y. Typology of sculptural motif Atlanta in Lviv architecture of the second half of XIX – beginning of the twentieth century. This article deals with a variety of sculptural motif of atlanta on the facades of buildings city study period. A review stylistic trends in architecture, and complement direct influence of European art schools, the formation of Lviv architecture. Analyzed scrutiny of the problem of sculptural decoration in architecture the city as a whole. Also analyzed the specificity layout of Atlantis on the facades of buildings and their compositional features. A distinction between Atlanta and Atlanta shaped half. Proposed reasons for inspirations in creating sculptures, Analyzed works of Lviv sculptors P. Vytovych, S. Plihal, L. Markoni, Z. Kurchynskyy, B. Soltys and others. Also referred to as Lviv architects Y. Zahariyevych, Y. Hohberher, Z. Horholevskyy, A. Zaharevych, I. Levynskyy, T. Obminskyy, V. Sadlovskyy. Displayed the same compositions with atlanta on the facades of different buildings.

Keywords: sculpture, atlanta, decoration, element, historicism, secession.

Постановка проблеми. Проблема полягає в тому, що тематика скульптурного декору Львова другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в цілому, та атланта зокрема, є малодослідженою. Необхідно зробити атрибуцію, періодизацію, проаналізувати його пластичні якості та взаємодію з архітектурою. В статті методом мистецтвознавчого образно-стилістичного аналізу, досліджуються художні особливості одного з найпоширеніших мотивів львівського вказаного періоду.

Зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Практичне значення роботи полягає в тому, що проведене дослідження і сформульовані на його ґрунті висновки можуть бути використані у процесі подальшого вивчення українського мистецтва ХІХ — початку ХХ століття. Аналіз конкретних пам'яток може бути корисним при вивченні творчості окремих скульпторів. Проаналізований і узагальнений матеріал та ілюстрації можуть бути застосовані при вивченні курсу історії українського мистецтва, а також при розробці навчальних програм.

Актуальність теми. Актуальність полягає в тому, що вперше в окремому дослідженні розглядається скульптурний мотив атланта, що прикрашає фасади львівських споруд другої половини ХІХ — початку ХХ століття. Актуально з позицій сучасності осмислити фактори художнього процесу, дослідити образно-пластичні та композиційні особливості скульптурного мотиву атланта, що оздоблює фасади львівських споруд зазначеного часу в контексті стильових трансформацій архітектури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченням декоративної скульптури та архітектурних ансамблів Львова другої половини XIX — початку XX століття займалися австрійські, польські та українські дослідники, які працювали у Львові наприкінці XIX — першій третині XX століття. Переважно, це були архітектори. Тому в цих джерелах про творчість скульпторів та скульптурне оздоблення споруд згадується здебільшого в контексті напрацювань у галузі архітектури. Найдавніші відомості із теми «Скульптура в архітектурі» знаходимо у книгах архітекторів Т. Хансена [9], Ю. Захаревича [13], І. Левинського [10] в періодичних виданнях 1880-х — 1900-х років, в працях К. Мокловського [12], Т. Маньковського [9]. В наш час продовжують досліджувати скульптуру Львова польські мистецтвознавці, зокрема Т. Добровольський [13], А. Котула [14], Т. Граєвський [7]. Книга останнього важлива тим, що подає численні ілюстрації пам'яток архітектури і монументально-декоративної скульптури. Важливим джерелом є праця українського історика І. Крип'якевича «Історичні проходи по Львову» [3], що була перевидана у 1991 році. У цій праці вченим названі пам'ятки та вказані їхні автори.

Про скульптурне оздоблення львівських споруд знаходимо матеріал у працях В. Овсійчука «Архітектурні пам'ятки Львова» [6], у четвертому розділі третьої книги «Українське мистецтво». Про важливу роль монументально-декоративної скульптури в архітектурі Львова писали львівські дослідники І. Жук [2], Ю. Бірюльов [1, 7] та інші. Проте вони лише частково торкались тематики скульптурного декору в архітектурі та робили це в різних контекстах, однак не проводили окремого дослідження скульптурних мотивів. Огляд літератури дає підстави говорити про відсутність окремого наукового дослідження з типології скульптурного мотиву атланта у Львові означеного періоду.

Мета статті. Дослідження мотиву атланта у Львові другої половини XIX — початку XX століття; виявленні головних художніх принципів при створенні скульптурних композицій з атлантами у синтезі з архітектурою; побудові загальної картини розвитку цього мотиву у Львові означеного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Львів в період другої половини XIX століття, за часів правління Австро-Угорської імперії, переживає період активної розбудови. Йому було надано статус столиці найбільшої провінції імперії, і він отримує назву Лемберг. У зв'язку з цим спостерігаємо неабиякий розвиток архітектури різного призначення, та, зокрема, розмаїття пластичного декору. В цей часовий проміжок в архітектурі домінують історичні стилі, а також еkleктика. В кінці XIX — на початку XX на зміну їм приходять модерн або — як популярніше було називати цей стиль в Австро-Угорщині — сецесія. В другій половині XIX століття як архітектори себе реалізовували випускники Віденської та Берлінської архітектурних шкіл.

Під кінець XIX-го та на початку XX-го століть до участі у створенні львівських архітектурних ансамблів приєднуються випускники Львівської політехніки. Це такі архітектори, як Ю. Захаревич, Ю. Гохбергер, З. Горголевський, А. Захаревич, І. Левинський, Т. Обмінський, В. Садловський та інші. В пластичному оздобленні фасадів спостерігаємо декілька мотивів декору, зокрема рослинний мотив, путті, маскарон, атлант, фантастичний, анімалістичний та інші.

Характерним для скульптурного оздоблення (в основному, для архітектури історизму і рідше — для львівської сецесії) є зображення атлантів. Атлант — персонаж з грецької міфології, який, згідно з міфом, брав участь у битві титанів проти Зевса, через що був покараний, та змушений вічно підтримувати небосхил. Згідно з іншою версією, за відмову Персеєві в гостинності він став височезною горою, що підпирала небо. В архітектурі атлантом називають постать людини, що застосовують як підпору, або яка виконує суто декоративну роль. В скульптурі при декоруванні будівель атланти використовують як опори архітектурних елементів, самі вони при цьому функціонально замінюють інші архітектурні елементи.

Композиції з атлантами у Львові переважно є парними, їх використовували в більшості випадків як опору балконів, рідше — при декоративному оформленні порталів. Також атланти трапляються при декоруванні вікон та балконних дверей, розташовуючись обабіч від них. Як правило, вони зображувались як дві дзеркально-симетричні статуї або дві асиметричні статуї, і розташовувались на фасаді. В деяких випадках ця пара могла повторюватись одна біля одної. Також присутні і винятки, де можемо спостерігати однофігурну та трьохфігурну композиції.

У випадку з атлантами на фасаді Гранд Готелю на проспекті Свободи, 13 констатуємо зображення класичної, дзеркально-симетричної композиції. В могутніх фігурах присутні спокій та статичність. Очевидно, автори надихались античною класикою при їхньому створенні. Можна провести паралелі в композиційному та пластичному трактуванні з античною скульптурою Геракла Фарнезського (ймовірно, роботи грецького скульптора Лісіпа). Різкий контраст спостерігаємо при порівнянні з атлантами на фасаді Національного Казино по вул. Листопадового Чину, 6 (тепер Будинок Вчених). Тут симетрична композиція розташування на фасаді, з асиметричними чоловічими фігурами, котрі підпирають балкон над порталом. Один з них зображений фронтально, інший зі спини; вони мають динамічні, напружені пози і ця динаміка підсилюється активно вирішеним драпіруванням. Авторами є віденські скульптори Теодор Фрідль та Рейнольд Волькель. Стилістично цих атлантів можна віднести до необако, поширеного на той час у Відні. Врівноважену асиметрію в зображенні фігур атлантів зауважуємо

Рис. 1. Будинок Вчених по вул. Листопадового Чину, 6

Рис. 2. Будинок по вул.Гнатюка, 20-22

Рис. 3. Будинок по вул. Князя Романа, 4

Рис. 4. Будинок по вул.Крушельницької, 5

Рис. 5. Будинок по вул. Чупринки, 6

Рис. 6. Будинок по вул.Франка, 40

на будинку по вулиці Саксаганського, 11. Одягнуті у масивні шкури тварин, вони створюють враження первісної могутності. Їхнім автором є Петро Війтович, видатний український скульптор, який почав свій шлях в майстерні Л. Марконі, а після закінчення Віденської Академії посів одне з провідних місць у своїй галузі [5: 56].

Впливом неоготики можна охарактеризувати пластичну трактовку атлантів по вул. Князя Романа, 4, автором яких був Станіслав Пліхал. Знову, як і у випадку з атлантами на Гранд Готелі, спостерігаємо тут дзеркально-симетричну композицію у зображенні середньовічних лицарів в обладунках, які, спираючись на мечі, утримують на своїх плечах потужний еркер.

Цікаву і закономірну відмінність в трактуванні атлантів зауважуємо в період сецесії, коли функцію атлантів виконують жіночі фігури — каріатиди. Можемо простежити це в оформленні порталу будинку по вул. Гнатюка, 20–22, автором яких є визначний львівський скульптор Зигмунд Курчинський. Цей скульптор демонструє нові засади скульптурної мови, сформованої під впливом таких митців, як О. Роден, М. Россо, Г. Вігеланд [7: 186]. Автор закомпонував жіночі постаті в нішах обабіч входу в будинок. Фігури є повернутими до середини так що при фронтальному огляді фігури сприймаються у три чверті. При створенні скульптур автор надихався єгипетським мистецтвом, але трактував їх, керуючись естетичними вимогами свого часу.

Незвичну композицію з трьох фігур — двох чоловічих і жіночої — бачимо на фасаді будинку по вулиці А. Горської, 5. Замість могутніх постацій атлантів тут зображені юнаки, очевидно учні, розміщені по обидва боки від центральної жіночої постаті. На нашу думку, образ жінки тут уособлює мистецтво, про це свідчить ряд атрибутів. Так, на жінці одягнені античні шати, в правій руці вона тримає перо, а в лівій сувій, біля її ніг схематично зображено фрагмент іонічної капітелі. В такому випадку, постаті юнаків є учнями, зображеними в тогочасному одязі; юнак, що стоїть ліворуч, тримає в руці статуетку.

Поширеним мотивом пластичного декору в архітектурі Львова цього періоду є також теламон (з грец. *tlenai* — стійкий, витривалий, терплячий). По своїх функціях теламон — це той самий атлант, тільки у півфігурному зображенні. Зазвичай він виконує функцію архітектурної деталі — консолі. В більшості випадків в архітектурі Львова теламони знаходяться під балконами, підпираючи їх, пластично завершують пілястри та підтримують еркери. Вони виконують не стільки конструктивну, скільки декоративну функцію. Зображувались теламони майже завжди парною композицією, яка повторювалась в залежності від архітектурних особливостей фасаду споруди: довжини балкону або еркеру, який підпирають теламони. У їхньому створенні використовують як чоловічі, так і жіночі фігури, в

різних варіантах парних композицій. Композиція вирішувалась за принципом врівноваженої симетрії, дзеркальної симетрії та компоновання поруч копій однієї скульптури. За принципом врівноваженої симетрії розміщені скульптури на фасаді будинку по вул. С. Крушельницької, 5. Це дві чоловічі півфігури в доволі активному русі, з активно трактованими драперіями. Особливості їхніх поз є не логічними з точки зору функції теламона, але створюють динаміку. Це свідчить про тяжіння до стилю бароко, звернення до якого було притаманне львівським скульпторам в цей період. Можна назвати врівноваженою дзеркальною симетрією принцип зображення теламонів на фасаді будинку по вул. Генерала Чупринки, 28. Тут чоловіча і жіноча постаті зображені в дзеркально симетричній позі з незначними відмінностями, які ми бачимо в постановці кистей рук та дещо відмінних драпіруваннях, тому дзеркальну симетрію тут формуємо як врівноважену. Їхні пози позбавлені динаміки, обличчя емоційно спокійні та здаються відстороненими. Прикладом дзеркальної симетрії є теламони на фасаді будинку по вул. Гоголя, 10. Тут дві чоловічі фігури зображені в образі воїнів, вони одягнені в обладунки, скоріше за все, це вартові. Їхні стрункі постаті підтримують балкон не плечима, у зігнутому положенні тіла, як у більшості випадків, а несуть тягар на голові. На будинку по вул. Крушельницької, 21 бачимо приклад використання теламонів в якості архітектурного елемента — пілястри. Для чотирьох пілястр застосовується однакове скульптурне зображення — це могутні чоловічі постаті, зображені фронтально, в стрункій позі, з опущеними вздовж тіла руками, що підпирають ношу головою. Автором скульптурного оздоблення цього будинку і теламонів зокрема є провідний львівський скульптор італійського походження Леонардо Марконі. Для цього митця характерний традиційно-академічний стиль. Він прибув до Львова у 1874 р. і обійняв посаду викладача рисунку Львівської Політехніки, де працював до кінця життя [4: 188].

Оригінально потрактовані теламони на будинку по вул. Франка, 32. Вони завершують пілястри замість капітелі. Це двох фігурна композиція, скопійована та розміщена по обидва боки від балкону. Дві чоловічі фігури не надто могутньої тілобудови, що характерна для зображень атлантів, стоять фронтально, та, обійнявшись, разом тримають ношу. Фігури зображені прямо, з опущеними головами. Доповнюючим та об'єднуючим обидві фігури елементом є драперія, яка огортає їх спину, спереду спадає з плеча праворуч та виглядає в районі тазу ліворуч. У цій композиції відсутня образність, також тут важко простежити вплив конкретних історичних стилів; скульптури виконані академічно.

Подібну ситуацію щодо вирішення образів та особливостей стилю спостерігаємо в теламонах на фасаді будинку по вул. Чупринки, 6. Це дві однакові постаті, розміщені по обидва боки від вікна. Вони

затиснені між двома колонами в зігнутому положенні, спиною підпирають плиту. Атлант зображений оголеним, між пальцями тримає галузки лавра, одна з яких прикриває лобкову частину. Варто звернути увагу на те, як фігура з рельєфу в нижній частині композиції поступово виходить на об'єм в горі, при цьому виходячи з площини на передній план. По силуету постаті можна простежити, як композиція утворює певну геометричну фігуру. Підняті догори руки стають в одну горизонталь з плечима, а зігнуті під кутом 45 градусів передпліччя, подібні до катетів рівнобедреного трикутника, якщо їх умовно продовжити до колін.

Особливо вишуканою є композиція з теламонами на вул. Франка, 40. Вони порівняно невеликого розміру, обрамляють вікно з обох боків. Розміщені в пілястрах на місці тіла колони, вони підпирають капітелі. Це чоловіча та жіноча фігури в асиметричних позах, з доволі динамічним трактуванням. Вони вписані в прямокутник, підпираючи капітель руками, зігнутими в ліктях під прямим кутом. Можна простежити певний емоційний стан в їхній позі та міміці. Емоційність також підсилюють активно трактовані драпірування одягу. Емоційний стан обличчя із закритими повіками очей та ледь відкритим ротом, викликає неоднозначні асоціації: можливо, це відчай, а можливо, й задоволення. В чоловічій фігурі це підкреслює закинута вгору голова, а в жіночій трохи нахилена вбік і вниз.

Поширеним на той час у Львові, явищем, що було пов'язане зі зростаючими темпами розбудови, було копіювання скульптури. В основному це стосується пластичного оздоблення житлової архітектури. Теламонів на будинку по вулиці С. Крушельницької, 5 можна побачити також на будинках по вул. Січових Стрільців, 19, вул. Дмитра Вітовського, 10 та вул. Олени Степанівни, 1. Теламонів на будинку по вул. Генерала Чупринки, 38, авторства Броніслава Солтиса, можна спостерігати на вул. Генерала Чупринки, 28, вул. Русових, 1, вул. Листопадового Чину, 12. Аналогії простежуємо також на проспекті Шевченка, 22, та вулиці І. Франка, 43. Також тиражується однакова композиція на вул. Ярослава Мудрого, 12 та 12а. Каріатида декору на фасаді будинку по вул. Франка, 40 повторюється на вул. Коперніка, 50.

У композиціях теламонів, як допоміжний елемент, часто використовуються драперії. Це перехідний і поєднуючий елемент між нижньою (геометричною) та верхньою (фігуративною) частинами композиції. Також, як декор застосовуються різні рослинні мотиви на геометричних частинах композиції. Атрибутами в композиціях теламонів, як і в багатьох маскаронів, є лев'ячі шкури, що характерно для Львова. Вони одягнені або на голову, або на

тіло. Теламон як мотив відігравав важливу роль в декоративній скульптурі архітектури Львова кінця XIX — початку XX століття.

Висновки. Отже, скульптурний мотив атланта на фасадах споруд Львова другої половини XIX — початку XX століття відіграє неабияку роль у формуванні неповторного образу міста. В основному він спостерігається в архітектурі історизму, але також був присутній при оздобленні скульптурним декором модерних будівель. Він займав одну з домінуючих ролей в композиційному укладі пластичного декору на фасадах житлових та громадських будинків. Можна констатувати розмаїття трактування цього мотиву в композиційному, образному та пластичному аспектах.

Перспективи подальшого дослідження даної теми. Дослідження типології скульптурного мотиву атланта не піднімалось раніше, тому це дає можливість дослідження цієї тематики в подальшому і може бути вагомим внеском у побудову цілісної картини скульптурного декору в архітектурі Львова другій половині XIX — початку XX ст.

Література:

1. Бірюльов Ю. О. Мистецтво Львівської Сецесії / Ю. О. Бірюльов. — Львів: «Центр Європи», 2005. — 184 с.
2. Жук І. Архітектурний декор львівської сецесії / І. Жук // Мистецтвознавчі студії. — 1993. — № 2–3. — С. 104–111.
3. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львову / І. Крип'якевич. — Львів, 1991. — 165 с.
4. Кравич Д. П., Овсійчук В. А., Черепанова С. О. Українське мистецтво. [в 3 част.] / Д. П. Кравич и др. — Львів: «Світ», 2005. — Част. 3. — 268 с.
5. Лобановський Б. Б., Говдя П. І. Українське мистецтво другої половини XIX — початку XX ст. / Б. Б. Лобановський. — «Мистецтво», 1989. — 208 с.
6. Овсійчук В. Архітектурні пам'ятки Львова / В. Овсійчук. — Львів, 1969. — 172 с.
7. Biriulow J. Rzeźba lwowska od połowy XVIII wieku do 1939 roku: Od zapowiedzi klasycyzmu do awangardy / J. Biriulow. — Warszawa: Neriton, 2007. — 388 s.
8. Cielatkowska R., Onyszczenko-Szwec L. Detal architektury mieszkaniowej Lwowa XIX i XX wieku / R. Cielatkowska, L. Onyszczenko-Szwec L. — Gdansk: MIREX-Mirotki, 2008. — Wydanie II popraw. — 440 s.
9. Dobrowolski T. Rzeźba neoklasycyzna i romantyczna w Polsce / Dobrowolski T. — Wrocław-Warszawa: 1974. — 359 s.
10. Graewski T. Bibliografia ilustracji w czasopiśmie polskich XIX — pocz. XX w. / T. Graewski. — Warszawa, 1972. — 28 s.
11. Hansen T., Das K. K. Invalidenhaus in Lemberg / T. Hansen, K. K. Das. — Wien, 1860. — 102 s.
12. Kotula A., Krakowski P. Rzeźba XIX w. / A. Kotula, P. Krakowski. — Krakow, 1972. — 367 s.
13. Lewinski J. O bydownictwie uytlytarnym / J. Lewinski // Czasopismo Techniczne. — 1902, nr.3, s. 58–62
14. Mankowski T. Dom Galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego / T. Mankowski. — Lwow, 1916. — 40 s.
15. Moklowski K. Sztuka ludowa w Polsce / K. Moklowski. — Lwow, 1903.
16. Zachariewicz J. Zabytki sztuki w Polsce. Zeszyt 1-4 / J. Zachariewicz. — Lwow. — 1885. 38-39, nr/4, s. 54 – 56.